

*Микола Зубалій,
Ірина Білоцерківець,
м. Київ*

**ОСОБЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ
З ХОРТИНГУ**

Постановка проблеми. У зв'язку з Революцією Гідності, складною соціально-політичною ситуацією на Сході України процеси трансформації та реформування суспільних відносин торкнулися всіх сфер соціального буття й не залишили осторонь систему військово-патріотичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів, пошуку й дослідження сучасних підходів до організації і проведення військово-патріотичного виховання в процесі навчально-тренувальної роботи з хортингу. Це пов'язано з тим, що система військово-патріотичного виховання безпосередньо пов'язана з освітою, обороноздатністю держави, культурним і духовним розвитком суспільства. Віддзеркалюючи соціальний, економічний, оборонний, культурний та духовний потенціал української держави, військово-патріотичне виховання особистості виступає як особлива, історично обумовлена форма соціальної практики, яка містить ідеологічні, навчально-методичні, програмно-нормативні, теологічні та організаційно-педагогічні складові, покликані задовольнити потребу суспільства у військово-патріотичному вихованні учнівської молоді на національних традиціях українського народу.

Доцільність дослідження проблеми військово-патріотичного виховання учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів у процесі позакласної роботи з фізичної культури, зокрема з хортингу, визначається орієнтацією педагогічної теорії і практики на розробку сучасних методик, що сприяють підвищенню ефективності виховного процесу в загальноосвітніх школах, позашкільних навчальних закладах та громадських військово-патріотичних об'єднаннях. У Концепції допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді, схваленій Указом Президента України № 948/2002 від 25 жовтня 2002 року, наголошується, що військово-патріотичне виховання має здійснюватися в сучасних умовах у формі лекцій, бесід, розповідей, екскурсій до музеїв військових частин, установ, підприємств, вищих навчальних закладів, зустрічей із ветеранами Великої Вітчизняної війни, праці та військової служби, походів місцями бойової слави українського народу, пошукової роботи, участі в роботі клубів та гуртків військово-патріотичного спрямування [2].

Необхідність дослідження проблеми військово-патріотичного виховання також зумовлена: зниженням інтересу юнаків до організації і проведення військово-патріотичних заходів у зв'язку з дією таких чинників, як телебачення, Інтернет, комп'ютерні ігри тощо, й недостатньою кількістю уроків із предмета „Захист Вітчизни“ та фізичної культури на тиждень у старших класах; відсутністю організованої оборонно-масової та спортивної роботи за місцем проживання школярів і недоліками впровадження у загальноосвітніх навчальних закладах сучасних форм військово-патріотичного виховання молоді; відставанням наукових розробок із військово-патріотичного виховання й суспільною необхідністю їх термінового впровадження; дією певних тенденцій щодо зниження значущості та актуальності

військово-патріотичної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах і недостатнім контролем за станом і результатами військово-патріотичної роботи у цих навчальних закладах з боку керівництва освітою; невідповідністю між кваліфікацією викладачів предмета „Захист Вітчизни“ й низькою якістю військово-патріотичного виховання старшокласників, проведення масових військово-патріотичних заходів у загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладах.

Державний підхід до проблеми військово-патріотичного виховання визначається: Концепцією національно-патріотичного виховання молоді; Концепцією фізичного виховання у системі освіти України; Концепцією патріотичного виховання учнівської молоді; Концепцією допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді; Указом Президента України № 604/2012 від 19.10.2012 року „Про заходи у зв'язку з відзначенням 70-ї річниці визволення України від фашистських загарбників та 70-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 років“; Постановою Кабінету Міністрів України № 1718-р від 27 серпня 2010 року „Деякі питання військово-патріотичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів“; Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти освітньої галузі „Здоров'я і фізична культура“ та „Захист Вітчизни“; Програмою українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді; наказом МОН України № 886 від 21.09.2010 року про затвердження „Питання підготовки та проведення Всеукраїнської військово-патріотичної спортивної гри „Зірниця“; наказом МОНмолодьспорту № 687 від 13 червня 2012 року „Про затвердження Положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру „Сокил“ („Джура“) (затверджено Міністерством юстиції України за № 1094 / 21406 від 3.07.2012 року); наказом МОН України № 640 від 4.09.2006 року щодо затвердження „Положення про музеї при навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України“, наказом № 306 від 9.02.2010 року Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, згідно з яким хортинг було внесено за № 71 до переліку видів спорту, що визнані в Україні.

Ці освітні нормативні документи дозволяють: правильно сформулювати сутність і зміст поняття „військово-патріотичне виховання у процесі організації та проведення навчально-тренувальної роботи з хортингу“; визначити мотивацію учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів до зазначеної роботи з військово-патріотичного виховання; підвищити рухову активність, фізичну підготовленість та фізичний розвиток старшокласників під час проведення військово-спортивних ігор, туристських походів місцями бойової слави українського народу, занять із національної боротьби хортинг; уміло застосовувати засоби військово-патріотичного виховання у поєднанні з навичками здорового способу життя; сформувати в учнів уміння та навички регулярно займатися у шкільних оборонно-спортивних гуртках, секціях із національного єдиноборства хортинг та інших військово-патріотичних об'єднаннях за місцем проживання; визначити та впровадити у позакласну роботу загальноосвітніх навчальних закладів організаційно-педагогічні принципи і норми військово-патріотичного виховання; підвищити рівні військово-патріотичної вихованості учнів загальноосвітніх навчальних закладів у процесі позакласної навчально-тренувальної роботи з хортингу.

Фахівці галузі військово-патріотичного виховання визначили, що на сучасному етапі розвитку теорії і практики військово-патріотичного виховання особистості існує

низка суперечностей між соціальним замовленням на формування й розвиток військово-патріотичного виховання майбутнього суб'єкта громадянського суспільства та досконалістю навчально-методичної бази його забезпечення; зростанням вимог щодо рівня професійної підготовки майбутніх викладачів предмета „Захист Вітчизни“ та рівнем їхньої готовності до професійної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах; потребою у підвищенні ефективності функціонування системи військово-патріотичного виховання старшокласників у навчально-тренувальній роботі та недосконалістю її окремих складових; можливостями педагогічного управління процесом військово-патріотичного виховання особистості у навчально-тренувальній роботі та рівнем теоретичної і методичної підготовки викладачів предмета „Захист Вітчизни“ з питань військово-патріотичного виховання учнів старших класів, планування та здійснення педагогічного контролю за виховним процесом і навчально-тренувальною роботою спортивних секцій з хортингу в загальноосвітніх навчальних закладах.

Аналіз актуальних досліджень. Вивчення науково-педагогічної літератури з військово-патріотичного виховання як галузі прояву особистісної активності засвідчує, що зазначена проблема досліджувалася у минулі роки науковцями у таких напрямках: військово-патріотичне виховання школярів засобами художньої літератури (Л. А. Михайлов), військово-патріотичне виховання в умовах ВТК (В. І. Кривуша), оборонно-масова і військово-патріотична робота серед молоді, досвід військово-патріотичного та інтернаціонального виховання у школах (Г. Кузьменко, В. Смоліков, Е. Ілюшина), військово-патріотичне виховання старшокласників у процесі роботи з фізичної культури (М. Д. Зубалій), формування у молоді морально-політичної готовності до захисту Батьківщини (П. В. Казенко), патріотичне виховання захисників Батьківщини (Г. І. Костаков), особливості військово-фізичної підготовки допризовників в умовах радіаційного забруднення (О. Т. Мазурчук), військово-патріотичне виховання школярів допризовного віку в процесі занять фізичною культурою (В. Ф. Новосельський), підготовка студентів факультетів фізичної культури до військово-патріотичного виховання учнів (В. В. Олещук), основи військово-патріотичного виховання школярів (В. В. Третьяков, В. П. Фарфоровський), педагогічна оцінка ефективності військово-патріотичного виховання призовної молоді (Г. В. П'янковський), військово-патріотичне виховання учнів (С. С. Сай, А. І. Сай), військово-фізична підготовка в Україні (Я. В. Тимчак), соціально-психологічні проблеми готовності юнаків до військової служби (М. І. Томчук), виховання учнів у процесі початкового військового навчання (В. В. Третьяков), виховання учнів на героїчних традиціях (В. П. Фарфоровський), методика військово-патріотичного виховання учнів 5 – 8 класів (З. Г. Цимерінова), педагогічні основи військово-патріотичного виховання у ЗОШ (Т. М. Шашло) та ін. На сьогодні в Україні провідні позиції з розробки цієї проблеми займають: Б. П. Мисак (формування військово-патріотичної готовності учнівської молоді до захисту Вітчизни), О. Т. Мазурчук (особливості військово-фізичної підготовки допризовників), Ю. Д. Руденко, Ю. Л. Мельничук (козацько-лицарське виховання учнівської молоді), А. М. Грива, О. С. Бондарчук, А. А. Ребриня (методика проведення дитячо-юнацької військово-патріотичної гри „Сокіл“ („Джура“)), А. А. Назарук (формування у старшокласників готовності до вибору військової професії), Е. А. Єрмоменко (історія становлення та розвитку хортингу – пріоритетного національного виду спорту України).

Мета статті – розкриття особливостей дослідження військово-патріотичного виховання учнів старших класів у процесі навчально-тренувальної роботи з хортингу.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблеми організаційно-педагогічних умов військово-патріотичного виховання учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів у процесі навчально-тренувальної роботи з хортингу базується на концептуальних положеннях про те, що на зміст військово-патріотичного виховання всебічно впливає динамічний розвиток сучасної освіти, суспільства, держави. Це вимагає нових поглядів на зміст, форми і методи військово-патріотичного виховання особистості, що мають розвиватися, змінюватися та удосконалюватися відповідно до соціальних, моральних, естетичних, фізичних, культурних і духовних потреб учнів загальноосвітніх навчальних закладів як суб'єктів громадянського суспільства.

Зміст військово-патріотичного виховання учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів у процесі навчально-тренувальної роботи з хортингу має спрямовуватися на формування в них ключових компетентностей: *соціальних* (здатність до співпраці у процесі військово-спортивних ігор, туристських походів місцями бойової слави українського народу з іншими учнями, розв'язання життєвих проблем, взаєморозуміння та взаємодопомоги, соціальної активності, формування основ здорового способу життя, фізичних якостей у процесі занять хортингом); *мотиваційних* (формування громадських і особистісних уявлень про престижність військово-патріотичної діяльності, високого рівня здоров'я та фізичної підготовленості, здатність до навчання, прояв творчості у застосуванні рухових дій у різних за складністю природних умовах, активності під час проведення військово-спортивних ігор, туристських походів місцями бойової слави українського народу, занять хортингом тощо); *функціональних* (здатність до оперування знаннями про закономірності військово-патріотичного виховання, знаннями з історії козацьких єдиноборств, фізичного виховання та туризму, розвиток морально-вольових і фізичних якостей, рухових здібностей, військово-прикладних умінь відповідно до вікових особливостей учнів, засвоєння термінологічних та методичних компетентностей), що віддзеркалюють ієрархію вимог до військово-патріотичного та фізичного виховання старшокласників у процесі позакласної навчально-тренувальної роботи з хортингу, що поступово розширюється та вдосконалюється.

Військово-патріотичне виховання учнів у процесі навчально-тренувальної роботи з хортингу в загальноосвітніх навчальних закладах має бути таким, щоб у ньому прищеплювалися інноваційні методики, спрямовані на виховання у школярів мотивів, потреб і звичок підвищення військово-прикладних умінь і навичок та фізичної підготовленості під час занять у школі, спортивних секціях із боротьби хортинг, домашніх умовах і в туристських колективах. Цей підхід буде сприяти формуванню в учнів загальноосвітніх навчальних закладів позитивної мотивації до військово-патріотичного виховання у процесі такої роботи з хортингу, проведення військово-спортивних ігор та походів місцями бойової слави українського народу. Це значно підвищить їхню рухову активність і загальну фізичну підготовленість, що допоможе успішно складати навчальні нормативи з предмета „Захист Вітчизни“ й правильно оцінювати стан підготовки старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів до участі у позашкільних заходах із єдиноборства хортинг військово-патріотичного спрямування.

Розробники навчально-методичного забезпечення експериментальної роботи з військово-патріотичного виховання учнів старших класів у процесі занять у спортивних секціях із хортингу звернули увагу на вивчення їхнього функціонального стану. Це необхідно для того, щоб знати, який обсяг денного та тижневого навантаження (в тому числі й фізичного) призводить до систематичного накопичення в учнів фізичної втоми, яка негативно впливає на загальний стан здоров'я, фізичний розвиток та рухову підготовленість. Це дозволить правильно вирішувати питання відновлення їхньої розумової та фізичної працездатності, зміцнення здоров'я, вдосконалення фізичного розвитку та підвищення рухової активності. Їх розв'язання можливе за умов упровадження в процесі позакласної навчально-тренувальної роботи з хортингу загальноосвітніх навчальних закладів нових форм і методів військово-патріотичного та фізичного виховання особистості. Цьому сприятиме розвиток у державі мережі шкіл сприяння розвитку козацьких традицій, бойового єдинокорства хортинг та впровадження у загальноосвітніх навчальних закладах рухливих перерв, фізкультурних хвилинок, які вважаються розвантажувальними.

Великого значення має надаватися військово-патріотичному вихованню у процесі позакласної пошукової роботи, що як ефективна форма організації активного відпочинку учнів проводиться на добровільних засадах. Її зміст визначається експериментальною програмою загальноосвітнього навчального закладу з урахування його матеріально-спортивної бази та умов проведення запланованих туристських походів місцями бойової слави українського козацтва. Позакласна робота має організовуватися на основі широкої активності учнів експериментальних класів, які об'єднуються у фізкультурні колективи (секції з боротьби хортинг, фізкультурні гуртки, туристські групи), діяльність яких спрямовується та контролюється дирекцією школи, викладачем предмета „Захист Вітчизни“, учителем фізичної культури, керівником спортивної секції з хортингу, організатором військово-спортивних ігор та іншими членами педагогічного колективу. Педагогічне керівництво позакласною роботою з військово-патріотичного виховання має здійснюватися на основі консультативно-рекомендаційного характеру, що стимулює творчу ініціативу учнів в організації та проведенні різних форм цієї роботи в експериментальних класах.

Військово-патріотичне виховання у процесі позакласної навчально-тренувальної роботи з хортингу, доповнюючи нові навчальні програми з фізичної культури, козацьких єдинокорств, боротьби хортинг, військово-спортивних ігор має спрямовуватися на вирішення таких взаємопов'язаних завдань: зміцнення здоров'я, загартування організму, підвищення працездатності учнів; розвиток і корекцію їх фізичних і рухових можливостей; удосконалення життєво важливих умінь і навичок, способів регуляції рухів, застосування їх у різних за складністю природних умовах; формування ціннісних орієнтацій на здоровий спосіб життя та культуру здоров'я; оволодіння основами особистісного фізичного виховання, яке передбачає формування потреби займатися фізичними вправами, вмінь і навичок здійснювати рухову, фізкультурно-оздоровчу, туристську, ігрову та тренувальну діяльність; формування морально-вольових рис характеру; виховання в учнів потреби у систематичних заняттях військово-спортивними іграми, боротьбою хортинг, козацькими єдинокорствами, прагнення до фізичного вдосконалення, готовності до майбутньої професійної діяльності та військової служби.

У процесі дослідження обраної теми буде звернута увага на пошук нових форм і засобів військово-патріотичного виховання учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів у процесі позакласної навчально-тренувальної роботи з хортингу з урахуванням віку та статі. Ставиться за мету – створити такі моделі військово-патріотичного і фізичного виховання, які б дозволили учням експериментальних класів оптимально вирішувати складні питання власної фізичної підготовленості, рухової активності та життєдіяльності у сучасних умовах, успішно досягати індивідуальних і суспільних цілей. Особлива увага звертатиметься на розробку нових, особистісно зорієнтованих методик військово-патріотичного і фізичного виховання, що забезпечуватимуть формування та розвиток у старших школярів таких військово-патріотичних, морально-вольових і фізичних якостей, які зможуть дозволити їм самостійно фізично розвиватися за місцем проживання, під час тренувань із хортингу, тренування у туристській секції та активного відпочинку в процесі ігрової діяльності та проведення вихідного дня.

Висновки. Таким чином, у зв'язку зі складною соціально-політичною ситуацією на Сході України, розбудовою Збройних сил України за новими принципами, викладеними у Законах „Про оборону України“ і „Про Збройні Сили України“, виникла нагальна потреба у розробці нової системи військово-патріотичного виховання допризовної молоді із застосуванням сучасного єдиноборства хортинг. Це потребує нового підходу й до визначення сутності, змісту й завдань військово-патріотичного виховання. У Концепції допризовної підготовки та військово-патріотичного виховання молоді його завданнями є: формування почуття патріотизму, любові до свого народу, його історії, культурних та історичних цінностей; виховання громадянських почуттів і свідомості, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи; формування здібностей до аналізу зовнішньої та внутрішньополітичної обстановки, вміння на цій основі самостійно адекватно оцінювати події й підтримувати належну обороноздатність країни; формування прагнення до оволодіння військовими знаннями, досягнення відповідного рівня фізичної підготовки та витривалості; підвищення престижу військової служби, військової професійної орієнтації молоді, формування й розвиток мотивації, спрямованої на виховання патріотичних почуттів, підготовку до захисту Української держави і служби у Збройних силах України та інших військових формуваннях.

Отже, із поставлених у Концепції допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді завдань видно, що: військово-патріотичне виховання у сучасних умовах – самостійний напрям виховання, а його методологічною основою є концептуальні положення про розвиток військово-патріотичного виховання допризовної молоді. Існують єдині погляди на проблему виховання патріота і громадянина, формування у молоді високої патріотичної свідомості, національної гідності, готовності до виконання свого конституційного обов'язку й відповідального ставлення до майбутньої військової служби у Збройних силах України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І. Д. Бех, К. І. Чорна. – К., 2006. – 39 с.

2. Зубалій М. Д. Форми військово-патріотичного виховання допризовної молоді / М. Д. Зубалій. – К., 2010. – 272 с.
3. Єрмоєнко Е. А. Хортинг – національний вид спорту України: метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко. – К. : Паливода А. В., 2014. – 1064 с.
4. Івашковський В. В. Військово-патріотичне учнівської молоді як засіб формування суб'єкта громадянського суспільства / В. В. Івашковський // Проблеми освіти: науковий збірник Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОНмолодьспорту України. – К., 2012. – Вип. 72. – С. 124–132.
5. Методичні рекомендації щодо проведення Всеукраїнської військово-патріотичної спортивної гри „Зірниця“ / Г. А. Коломоєць, В. В. Тимченко. – К., 2011. – 11 с.
6. Тимчик М. В. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. : 13.00.07 „Теорія і методика виховання“, „Теорія і методика виховання“ / Тимчик Микола Валерійович. – К., 2013. – 222 с.
7. Фарфоровский В. Ф. Военно-патриотическое воспитание школьников во внеурочное время / В. Ф. Фарфоровский. – М. : Просвещение, 1981. – 128 с.
8. Шашло Т. М. Військово-патріотичне виховання шкільної молоді / Т. М. Шашло. – К. : Рад. школа, 1969. – 239 с.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. & Chorna, K. I. (2006). *Prohrama ukrainskoho patriotychnoho vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi* [The Program of Ukrainian Patriotic Education of Children and Student Youth]. Kyiv.
2. Zubalii, M. D. (2010). *Formy viiskovo-patriotychnoho vykhovannia dopryzovnoi molodi* [Forms of Military-Patriotic Education of Pre-Consript Youth]. Kyiv.
3. Yeromenko, E. A. (2014). *Khortynh – natsionalnyi vyd sportu Ukrainy* [Horting – A National Sport of Ukraine]. Kyiv: Palyvoda A. V.
4. Ivashkovskiy, V. V. (2012). *Viiskovo-patriotychno vykhovannia uchnivskoi molodi yak zasib formuvannia subiekta hromadianskoho suspilstva* [Military-patriotic Education of Student Youth as a Means of Formation of the Subject of Civil Society]. In *Problemy osvity: Issue 72* (pp. 124-132).
5. Kolomoiets, H. A. & Tymchenko, V. V. (2011). *Metodychni rekomendatsii shchodo provedennia Vseukrainskoi viiskovo-patriotychnoi sportyvnoi hry „Zirnytsia“* [Methodical Recommendations on Conducting the Military-Patriotic Sport Game „Zirnytsia“]. Kyiv.
6. Tymchuk, M. V. (2013). *Patriotychno vykhovannia starshykh pidlitkiv u protsesi fizkulturno-masovoi roboty* [Patriotic education of senior adolescents in the sports and media work]. (Doctoral dissertation, Kyiv).
7. Farvorovskiy, V. F. (1981). *Voiенно-patrioticheskoe vospitaniie shkolkov vo vneurochnoe vremia* [Military-patriotic Education of Schoolchildren in Extracurricular Time]. Moscow: Prosveshcheniie.
8. Shashlo, T. M. (1969). *Viiskovo-patriotychno vykhovannia shkilnoi molodi* [Military-Patriotic Education of School Youth]. Kyiv: Rad. shkola.